

แนวทางการวิจัยพัฒนา และส่งเสริมป่าไม้เกษตรในประเทศไทย ภายใต้รายงานแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก^{1/}

Prospects of Agroforestry Research and Development in Thailand under the APAN Network

บทคัดย่อ

ประเทศไทยร่วมเป็นสมาชิกข่ายงานวิจัยพัฒนาระบบป่าไม้เกษตรในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2534 โดยมีจุดประสงค์เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสมาชิก กำหนดกิจกรรมและสนับสนุนการดำเนินงานในภูมิภาค โดยข่ายงานได้กำหนดประเด็นการวิจัยพัฒนาระบบป่าไม้เกษตร ในเรื่องปัญหาการเสื่อมสภาพของต้นน้ำลำธาร การขาดแคลนพลังงานทดแทนจากไม้และอาหารสัตว์ การใช้ที่ดินโดยไม่บำรุงรักษา สิทธิในที่ดินและผลประโยชน์ และแรงจูงใจของประชาชนในการปฏิบัติในระบบป่าไม้เกษตร สำหรับประเทศไทยเป็นปัญหาเชื่อมโยงในประเด็นปัญหาข้อจำกัดของเกษตรกร ปัญหาการใช้ที่ดินผิดประเภท ปัญหาการตั้งถิ่นฐาน ซึ่งเป็นอุปสรรคต่องานวิจัยพัฒนาและส่งเสริมระบบป่าไม้เกษตร โดยมีข้อเสนอแนะเค้าโครง แผนงานและกิจกรรมป่าไม้เกษตรในประเทศไทย ประกอบด้วย 5 แผนงาน ได้แก่ แผนงานวิจัยขั้นพื้นฐานและการวิจัยเชิงกลยุทธ์ แผนงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ แผนการศึกษา แผนการพัฒนา และแผนการส่งเสริมระบบป่าไม้เกษตร

บทนำ

ป่าไม้เกษตรเป็นทางเลือกในการพัฒนาป่าไม้และการเกษตรระดับชาติในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 โดยโครงการส่งเสริมการใช้ที่ดินระบบป่าไม้เกษตร ได้รับการบรรจุเป็นโครงการของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในช่วงกลางแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 ปัจจุบันป่าไม้เกษตรเป็นกลยุทธ์/กิจกรรมสำคัญของโครงการป่าชุมชนในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 และโครงการปลูกสร้างสวนป่าของรัฐและเอกชน ตลอดจนเป็นทางเลือกของเกษตรกรในการปฏิบัติตามแผนฟื้นฟูภาคเกษตรและปฏิรูปที่ดินรวมโครงการพัฒนาการเกษตรผสมผสานของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในช่วงแผนฯ 7 ป่าไม้เกษตรเป็นส่วนหนึ่งของแผนงานหลักทางด้านป่าไม้ ซึ่งจัดทำขึ้นภายใต้ความช่วยเหลือของต่างประเทศผ่านองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (เอฟโอไอ) ป่าไม้เกษตรจึงมีความสำคัญในด้านแนวคิดกลยุทธ์ และเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญต่อการป่าไม้, การเกษตรและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประเทศ

^{1/}เพิ่มศักดิ์ มกรภิรมย์ หัวหน้าฝ่ายป่าไม้เกษตร สำนักงานป่าชุมชน กรมป่าไม้

เอฟเอโอ ได้จัดตั้งหน่วยงานป่าไม้เกษตรแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก Agroforestry System Research and Development in Asia and Pacific (APAN) เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2534 โดยได้รับการสนับสนุนค่าใช้จ่ายจากองค์การไจก้า ประเทศญี่ปุ่น และได้จัดประชุมคณะกรรมการบริหารที่ประเทศอินโดนีเซีย ระหว่างวันที่ 24-30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2534 เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสมาชิกของหน่วยงาน เพื่อกำหนดกิจกรรมการดำเนินงานในปี 2534 ในระดับภูมิภาคและภูมิภาคย่อยเพื่อกำหนดวิธีการสนับสนุนการดำเนินงานในกิจกรรมต่าง ๆ และเพื่อกำหนดลำดับความสำคัญของรูปแบบ และทิศทางของโครงการ ความผูกพันในสัญญาร่วมช่่างงาน และผลการประชุมครั้งนี้มีส่วนสำคัญต่อการผลักดันงานวิจัยพัฒนา และส่งเสริมป่าไม้เกษตรในประเทศไทย เอกสารฉบับนี้ จึงมีวัตถุประสงค์ในการนำเสนอแนวทางการสร้างความร่วมมือกับช่่างงานระดับภูมิภาคทางด้านการวิจัยพัฒนา และส่งเสริมป่าไม้เกษตร อีกทั้งรับฟังข้อคิดเห็น และข้อเสนอแนะ เพื่อนำมาปรับปรุงการทำงานในส่วนของประเทศไทยต่อไป

การวิจัยพัฒนาป่าไม้เกษตรในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก

1. ประเด็นปัญหา

ปัญหาเร่งด่วนในภูมิภาค ได้แก่ปัญหาป่าต้นน้ำลำธารเสื่อมโทรมมาก ความกดดันในการใช้ที่ดิน ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า ปัญหาสิทธิในที่ดินและต้นไม้ ปัญหาการเสื่อมสภาพของดินและน้ำ ฯลฯ

ปัญหาการใช้ที่ดินในภูมิภาค เกิดจากสาเหตุหลายประการ เช่น อัตราส่วนจำนวนประชากรต่อหน่วยพื้นที่มีอัตราสูงมาก แต่พื้นที่ที่เหมาะสมกับการเกษตรต่อจำนวนประชากรมีต่ำกว่าภูมิภาคอื่น ทำให้การใช้ที่ดินในการผลิตเป็นไปอย่างเร่งรัดเพื่อให้ได้ผลผลิตมากที่สุดตามความต้องการของประชาชนที่เพิ่มขึ้น

ประเด็นปัญหางานวิจัยและพัฒนาในภูมิภาคมี 5 ประการ คือ ปัญหาการเสื่อมสภาพของต้นน้ำลำธาร การขาดแคลนพลังงานทดแทนจากไม้และอาหารสัตว์ การใช้ที่ดินโดยไม่บำรุงรักษา เรื่องสิทธิในที่ดินและประเด็นผลประโยชน์และแรงจูงใจของประชาชน

2. ความต้องการและโอกาสในการวิจัยและพัฒนาป่าไม้เกษตรในภูมิภาค

2.1 ความต้องการ ความต้องการในงานวิจัยพัฒนา มีลำดับความสำคัญดังนี้

- 1) ความร่วมมือระหว่างประเทศสมาชิก
- 2) การสำรวจศึกษาวิเคราะห์ระบบป่าไม้เกษตรในระดับภูมิภาค
- 3) การแลกเปลี่ยนข่าวสารและข้อมูล
- 4) การฝึกอบรม
- 5) การแลกเปลี่ยนผู้ชำนาญการและเทคโนโลยี
- 6) นโยบายสนับสนุนการดำเนินการ

2.2 โอกาส โอกาสแห่งความสำเร็จ ประกอบด้วยองค์ประกอบหลายประการ ได้แก่

- 1) ที่ดิน นโยบายแนวทางการปฏิบัติเรื่องที่ดินจะต้องชัดเจน
- 2) เกษตรกรจะต้องได้รับการกระตุ้นอย่างเพียงพอ
- 3) สิ่งจูงใจ ให้เกษตรกรนำไปปฏิบัติ

- 4) การฝึกอบรมเจ้าหน้าที่จัดทำหลักสูตรให้เหมาะสม
- 5) ทักษะศึกษาเพื่อขยายแนวคิดและแลกเปลี่ยนประสบการณ์
- 6) การแลกเปลี่ยนทรัพยากร เพื่อช่วยเหลือประเทศที่ยังไม่พร้อมในการวิจัยพัฒนา
- 7) การสนับสนุนค่าใช้จ่ายเพื่อหนุนให้มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

3. แผนและกิจกรรมของข่ายงานและกิจกรรม

3.1 การประชุม/สัมมนาระดับชาติ

- ประเทศลาว (มกราคม 2535)
- ประเทศเวียดนาม (พฤษภาคม 2535)
- เนปาล (ธันวาคม 2534)

3.2 การฝึกอบรม

- ฝึกอบรมป่าไม้เกษตรระดับภูมิภาคที่ประเทศอินโดนีเซีย ในราวเดือนเมษายน พ.ศ. 2535 โดยผู้เข้ารับการอบรมจากประเทศสมาชิก ประเทศละ 2-3 คน
- ฝึกอบรมระดับชาติ

3.3 งานสาริต

- จัดทำแปลงสาริตป่าไม้เกษตรโดยศูนย์วิจัยและพัฒนาป่าไม้ร่วมกับองค์การธุรกิจป่าไม้ของรัฐ (Perum Perhutani) บริเวณพื้นที่โครงการป่าไม้ชุมชนและบริเวณพื้นที่โครงการอนุรักษ์ดินและน้ำบนเกาะชวา และอาจจัดทำแปลงสาริตเพิ่มที่เกาะซูลาเวสี กะลิมันตันตอนใต้และสุมาตราเหนือ
- สนับสนุนการบันทึกข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลแปลงสาริตป่าไม้เกษตรซึ่งมีอยู่มากมายในประเทศฟิลิปปินส์
- สนับสนุนการทำแปลงสาริต เพิ่มอีก 2 แห่ง ในประเทศไชนเอเชียใต้

ปัญหาและโอกาสในการวิจัยและพัฒนาป่าไม้เกษตรของประเทศไทย

1. ปัญหา

ปัญหาป่าไม้ เกษตรกรรม การใช้ที่ดินและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ เป็นปัญหาทุกข้อที่เกิดผลกระทบซึ่งกันและกันและโยงมาถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมตลอดจนคุณภาพชีวิตของคนทั้งประเทศ

ปัญหาการวิจัยและพัฒนาป่าไม้เกษตร มีประเด็นปัญหาที่สำคัญ 3 ประการ คือ

- 1.1) ปัญหาข้อจำกัดในการผลิตทั่วไป เช่นปัญหาพื้นฐานของเกษตรกร ปัญหาข้อจำกัดของพื้นที่การเกษตร ปัญหากรรมสิทธิ์ที่ดิน ปัญหาประสิทธิภาพการผลิต สิ้นเชื้อเพลิงเกษตร ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ
- 1.2) ปัญหาการตั้งถิ่นฐาน สิทธิในการอยู่อาศัยทำกินในเขตป่าไม้และเขตต้นน้ำลำธาร
- 1.3) ปัญหาการใช้ที่ดินผิดประเภท เช่น ใช้พื้นที่เหมาะแก่การเพาะปลูกเป็นแหล่งชุมชน

2. แนวความคิดและการปฏิบัติป่าไม้เกษตรในประเทศไทย

แนวความคิดและการปฏิบัติป่าไม้เกษตรในปัจจุบันมีรูปแบบหลากหลายแตกต่างกันไป ดังนี้

- 2.1 แนวคิดในการใช้ที่ดินแบบประณีประระนอมเพื่อแก้ปัญหาการใช้ที่ดินป่าไม้ที่เสื่อมสภาพเพื่อการอยู่อาศัย ทำกินของราษฎรยากจน
- 2.2 เป็นมาตรการจัดการชาวเขาที่อยู่อาศัยทำกินบนพื้นที่ดินน้ำลำธาร
- 2.3 เป็นวิธีการในการดำเนินการปลูกสร้างสวนป่าของรัฐบาล และภาคเอกชน
- 2.4 เป็นแบบแผนและกิจกรรมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ที่ดินหมู่บ้านป่าไม้
- 2.5 เป็นเครื่องมือ/กิจกรรม ในการดำเนินงานการป่าไม้ชุมชน ป่าชุมชน การอนุรักษ์ดินและน้ำ การจัดการลุ่มน้ำ
- 2.6 เป็นแนวทางเกษตรกรรมแบบธรรมชาติที่เป็นอุดมคติ
- 2.7 เป็นทางเลือกในการอนุรักษ์ดินและน้ำบนพื้นที่ลาดชันสูง
- 2.8 เป็นทางเลือกสำหรับการเพิ่มผลผลิตจากไม้ยืนต้นในระบบฟาร์ม
- 2.9 เป็นทางเลือกรูปแบบการกระจายการผลิตในไร่นา

3. สถานภาพงานวิจัยพัฒนา

- 3.1 **งานวิจัย** ป่าไม้เกษตรในปัจจุบัน วิจัยโดยหน่วยงานและสถาบันการศึกษาต่างๆ งานวิจัยของสถาบันการศึกษา โดยทั่วไปเป็นงานวิจัยขั้นพื้นฐานในเรื่องผลผลิตและผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและผลกระทบทางนิเวศน์ ส่วนงานวิจัยของส่วนราชการต่างๆ เป็นงานวิจัยขั้นประยุกต์และการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาเช่น การศึกษาระบบการใช้ที่ดินแบบหมุนเวียนในการปฏิบัติของป่าไม้เกษตร การศึกษารูปแบบเทคโนโลยีป่าไม้เกษตรแบบดั้งเดิม และการทำป่าไม้เกษตรในสวนป่า การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่าไม้เกษตรในรูปแบบต่างๆ ตลอดจนการจัดทำโครงการนำร่องศึกษาวิจัยในพื้นที่ต่างๆ
- 3.2 **งานพัฒนา** ป่าไม้เกษตร มีการดำเนินงานแบบโครงการนำร่องในพื้นที่ชนบทในภูมิภาคต่างๆ เช่น โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่สา เชียงใหม่ โครงการพัฒนาพื้นที่ดอยสามหมื่น แม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ โครงการทดลองปลูกป่าสมบูรณ์แบบภาคตะวันออกเฉียงเหนือป่าเขาภูหลวง นครราชสีมา โครงการพัฒนาลุ่มน้ำพอง ขอนแก่น เป็นต้น
- 3.3 **งานส่งเสริม** ป่าไม้เกษตรในปัจจุบัน ส่งเสริมโดยหน่วยงานของรัฐและหน่วยงานพัฒนาภาคเอกชน ทั้งของไทยและต่างประเทศ งานส่งเสริมโดยหน่วยราชการ ดำเนินการในพื้นที่โครงการต่างๆ ของรัฐ เช่น หมู่บ้านป่าไม้ และโครงการพัฒนาพื้นที่ต่างๆ ส่วนองค์กรพัฒนาเอกชน มีการส่งเสริมป่าไม้เกษตรในพื้นที่ชนบทต่างๆ

ปัญหาทางวิจัยและพัฒนาป่าไม้เกษตร ที่ผ่านมายังไม่อาจนำรูปแบบป่าไม้เกษตรที่ปรับปรุงพัฒนาโดยโครงการนำร่องต่างๆ ขยายผลไปสู่เกษตรกรได้ เนื่องจากขาดการสนับสนุนในทุกๆ ด้านโดยเฉพาะด้านนโยบายงบประมาณ และวัสดุอุปกรณ์ในการทำงาน และขาดระบบการบริหารที่จะนำผลงานให้เชื่อมโยงกับระบบการทำงานของหน่วยงานอื่น ๆ

4. ลำดับความสำคัญของการดำเนินงาน

4.1 ลำดับความสำคัญเฉพาะด้าน

- 1) การอนุรักษ์ป่าไม้เกษตรพื้นเมือง Conservation of traditional AF ระบบป่าไม้เกษตรพื้นเมืองมีความสำคัญในฐานะที่เป็นแหล่งพันธุกรรม แหล่งความรู้ในการจัดการพันธุ์ไม้และเป็นตัวอย่างของการใช้ที่ดินที่รักษาระบบนิเวศน์ให้สมดุลย์ แต่น่าเสียดายที่ปัจจุบันป่าไม้เกษตรพื้นเมืองถูกเปลี่ยนแปลงเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนหรือนำไปใช้ประโยชน์อย่างอื่น
- 2) ศึกษาและพัฒนาการป่าไม้เกษตรในสวนป่า สวนป่าซึ่งมีอยู่ประมาณ 650 แห่ง ซึ่งอยู่ในความดูแลจัดการโดยกรมป่าไม้ ออป. และบริษัทไม้อัดไทย เป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพในการพัฒนาเพิ่มผลผลิตสวนป่าไปพร้อมกับการช่วยเหลือราษฎรในท้องถิ่น
- 3) บันทึกเรื่องราวและประสบการณ์ของเกษตรกรตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จ และนำไปส่งเสริมเผยแพร่
- 4) แผนปฏิบัติการ (action plan) การจัดทำแผนปฏิบัติการป่าไม้เกษตรในระดับจังหวัดเป็นสิ่งจำเป็นในการกำหนดแผนงานและกิจกรรมไปร่วมกับแผนงานอื่น ๆ ในระดับจังหวัด
- 5) หลักสูตรและตำราการสอนในสถาบันการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยในภูมิภาคและเอกสารประกอบการฝึกอบรมพนักงานเจ้าหน้าที่ของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และเกษตรกร

4.2 ลำดับความสำคัญตามสภาพภูมิประเทศ

- 1) พื้นที่ลาดชันสูง พื้นที่ลาดชันเกินร้อยละ 35 มีประมาณ 100 ล้านไร่
- 2) พื้นที่ลาดชัน พื้นที่ส่วนนี้มีอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศ สภาพที่ดินดั้งเดิมส่วนใหญ่ในภาคกลาง ภาคใต้ เป็นป่าดงดิบ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือเป็นป่าเต็งรังและป่าเบญจพรรณ พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่รับน้ำ เป็นแหล่งไม้เพื่อการค้าและไว้ใช้สอยในครัวเรือน และเป็นพื้นที่การเกษตร
- 3) ที่ดินที่มีปัญหาพิเศษ เป็นพื้นที่สภาวะแวดล้อมเสื่อมโทรมเช่นดินเสื่อม ดินเค็ม ดินกรดจัด
- 4) ที่ดอนดินแลว เป็นพื้นที่ในเขตที่ราบสูงซึ่งเป็นแหล่งพินถาน ปศุสัตว์ ผลิตไม้เศรษฐกิจร่วมกับพืชผลยังชีพ
- 5) ที่ลุ่มปากน้ำ เป็นแหล่งพันธุ์ไม้ผลเพื่อขยายไปปลูกยังพื้นที่อื่น เป็นแหล่งความรู้ที่หลากหลายเกี่ยวกับชนิดพันธุ์พืช และเป็นแหล่งวิทยาการในการจัดการพันธุ์พืชนาชนิด
- 6) ป่าชายเลน มีศักยภาพสูงที่จะเป็นพื้นที่กั้นชนชายฝั่งทะเล และเป็นแหล่งอาหารตลอดจนอยู่อาศัยของสัตว์ทะเล

ภูมิภาคและพื้นที่ที่เน้นการวิจัยพัฒนาได้แก่ พื้นที่ภูเขาต้นน้ำลำธารในภาคเหนือ พื้นที่ปากันชน และที่ดินเสื่อมโทรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ข้อเสนอเค้าโครงแผนงานและกิจกรรมป่าไม้เกษตรของประเทศไทย

1. แผนงานวิจัยขั้นพื้นฐานและการวิจัยเชิงกลยุทธ์

- 1.1 โครงการศึกษาระบบสวนบ้าน
- 1.2 โครงการปรับปรุงพันธุ์พืชในระบบป่าไม้เกษตรเพื่อการปรับปรุงต้นน้ำลำธาร

2. **แผนงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ**
 - 2.1 โครงการวิจัยเพื่อการส่งเสริมป่าไม้เกษตร
 - 2.2 โครงการวิจัยระบบป่าไม้เกษตรที่เหมาะสมกับพื้นที่ต้นน้ำลำธาร
3. **แผนการศึกษา**
 - 3.1 โครงการจัดทำหลักสูตรป่าไม้เกษตร
 - 3.2 โครงการจัดทำตำรา เสริมหลักสูตรการเรียนการสอนทางการเกษตรและพัฒนาชุมชน
4. **แผนการพัฒนา**
 - 4.1 โครงการพัฒนาแบบผสมผสาน ในพื้นที่แนวกันชนของป่าอนุรักษ์
 - 4.2 โครงการนำร่อง การจัดการพื้นที่ต้นน้ำลำธาร โดยระบบป่าไม้เกษตร
5. **แผนการส่งเสริม**
 - 5.1 โครงการฝึกอบรมเกษตรกรตำบลและเจ้าหน้าที่ประสานงานชุมชนทางด้านป่าไม้
 - 5.2 โครงการจัดทำหลักสูตรการฝึกอบรม
 - 5.3 โครงการผลิตสื่อการส่งเสริม (รายการวิทยุ, เอกสารเผยแพร่, วัสดุทัศน)

องค์การที่มีบทบาทและมีศักยภาพในงานป่าไม้เกษตร

หน่วยงานที่มีบทบาท และมีศักยภาพในงานวิจัยพัฒนาและส่งเสริมป่าไม้เกษตร มีหลายหน่วยงานซึ่งได้นำมาเป็นตัวอย่างจำนวน 16 หน่วยงาน (ดูตารางที่ 1) ส่วนใหญ่สังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ รวมทั้งองค์การพัฒนาเอกชนที่มีบทบาทค่อนข้างมาก (ดูตารางที่ 2)

ตารางที่ 1 หน่วยงานและองค์การภาครัฐ

องค์การ	บทบาทหลัก			
	นโยบาย	วิจัย	พัฒนา	ส่งเสริม
1. กรมป่าไม้	นโยบาย	วิจัย	พัฒนา	ส่งเสริม
2. องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้			พัฒนา	ส่งเสริม
3. กรมพัฒนาที่ดิน		วิจัย	พัฒนา	ส่งเสริม
4. กรมวิชาการเกษตร		วิจัย	พัฒนา	
5. กรมส่งเสริมการเกษตร				ส่งเสริม
6. กรมปศุสัตว์			พัฒนา	ส่งเสริม
7. สำนักงานปฏิรูปที่ดิน				ส่งเสริม
8. กรมพัฒนาชุมชน			พัฒนา	ส่งเสริม
9. สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร		นโยบาย		
10. สำนักเลขาธิการประสานงานเอฟโอไอ		นโยบาย		
11. สำนักงานสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ		นโยบาย		
12. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ		นโยบาย		
13. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์			วิจัย	
14. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่			วิจัย	พัฒนา
15. มหาวิทยาลัยขอนแก่น			วิจัย	พัฒนา
16. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์			วิจัย	พัฒนา

ตารางที่ 2 องค์การพัฒนาภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมป่าไม้เกษตร

ชื่อองค์การ	พื้นที่ปฏิบัติงาน
สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน	ภาคเหนือ
โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน	ภาคเหนือ
องค์การเซฟเดอะวิลเดิร์น	ภาคกลาง
มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

กลไกในการปฏิบัติงานป่าไม้เกษตร

1. การเชื่อมโยงประสานงานระหว่างองค์กร

ในทางปฏิบัติ กรมป่าไม้เป็นหน่วยประสานงาน โดยได้เคยจัดตั้งคณะกรรมการวนเกษตรขึ้นในปี พ.ศ. 2530 โดยมีกรรมการประกอบด้วยผู้แทนจากหน่วยงานระดับกรมที่เกี่ยวข้องการดำเนินงานเป็นไปไ้ได้ระยะหนึ่งก็ต้องยุติการดำเนินงานในรูปแบบคณะกรรมการ เนื่องจากมีงานนโยบายอื่น ๆ ที่สำคัญมากกว่า อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบัน กรมป่าไม้เป็นองค์กรหลักในการประสานงานระหว่างองค์กรต่าง ๆ

2. การเชื่อมโยงงานวิจัยและพัฒนา

งานวิจัยและพัฒนาป่าไม้เกษตรระหว่างหน่วยงานของรัฐ ทำโดยหลายหน่วยงาน ส่วนใหญ่อยู่ในสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ งานวิจัยส่วนใหญ่ มีลักษณะเป็นการวิจัยเฉพาะด้านตามความถนัดของหน่วยงานยังไม่มีการวิจัยทั้งระบบ อย่างไรก็ตาม การเชื่อมโยงงานวิจัยต่าง ๆ เข้าด้วยกันเกิดขึ้นได้จากงานวิจัยและพัฒนาในรูปแบบวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งเป็นโครงการศึกษาวิจัยนำร่องที่ได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรระหว่างประเทศของหน่วยราชการต่าง ๆ การเชื่อมโยงงานวิจัยและพัฒนา ส่วนใหญ่จึงเป็นการเชื่อมโยงในลักษณะแบบไม่เป็นทางการ

ระหว่างหน่วยงานรัฐกับองค์กรเอกชน การประสานงานระหว่างหน่วยงานรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน ในปัจจุบันมีสองลักษณะ ลักษณะแรกให้การสนับสนุนการทำงานในรูปแบบให้ความรู้และเทคนิควิธีการปฏิบัติ ให้วัสดุอุปกรณ์ เช่น พันธุ์ไม้ ลักษณะที่สองเข้าไปร่วมทำงานด้วย เช่น บุคลากรของสถาบันวิจัยหรือคณะวิชาของมหาวิทยาลัย เข้าไปมีส่วนในการบริหารหรือทำงานวิจัยในองค์กรพัฒนาของเอกชน

ส่วนการประสานงานระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชน ในปัจจุบันมีอยู่บ้างพอสมควร แต่เป็นการประสานงานเฉพาะเรื่องโดยเฉพาะเรื่องที่เป็นงานนโยบายสำคัญ เช่น เรื่องที่ดิน เรื่องป่าชุมชน สำหรับเรื่องป่าไม้เกษตร ยังแยกกระจ่ายกันทำตามจุดประสงค์เป้าหมายของแต่ละองค์กรซึ่งทำการวิจัยแล้วนำไปขยายผลโดยจัดทำโครงการนำร่องในพื้นที่ต่าง ๆ ปัจจุบันมีการวิจัยป่าไม้เกษตรในลักษณะสหวิทยาการมากขึ้น อย่างไรก็ตามการเชื่อมโยงงานวิจัยและพัฒนาในปัจจุบันเป็นการเชื่อมโยงในลักษณะไม่เป็นทางการ

3. การเชื่อมโยงงานป่าไม้เกษตรกับองค์กรและโครงข่ายระดับประเทศ

องค์กรเอฟเอโอมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนและเชื่อมโยงงานป่าไม้เกษตรระหว่างประเทศในภูมิภาค รวมทั้งเชื่อมโยงงานกับภูมิภาคอื่นด้วย นอกจากนั้นองค์กรพัฒนาและมูลนิธิเพื่อการพัฒนาประเทศอื่น ๆ เช่น มูลนิธิฟอร์ด องค์กรยูเอส โอทีอาร์ซี ซึ่งสนับสนุนโดยตรงหรือสนับสนุนผ่านหน่วยงาน APAN เป็นต้น ทรัพยากรการบริหารที่จะร่วมกับโครงข่าย คือ พื้นที่สาธิตและบุคลากร ส่วนด้านอื่น ๆ ที่พอจะช่วยเหลือได้คือ เอกสารสิ่งพิมพ์ พันธุ์ไม้ทุกชนิดและวัสดุประเภทเอกสารการฝึกอบรม

งบประมาณอุดหนุนจากรัฐบาล มีความจำกัด เนื่องจากมีได้จัดเตรียมไว้ล่วงหน้า การใช้งบประมาณสนับสนุนการแปลงสาธิตหรือทัศนศึกษาจึงทำไม่ได้ ส่วนการจัดประชุมสัมมนาซึ่งใช้งบประมาณไม่มาก และได้รับค่าใช้จ่ายสมทบมีความเป็นไปได้ที่จะจัด

ส่วนการช่วยเหลือจากโครงข่าย ได้แก่ ข้อมูลข่าวสาร เอกสารสิ่งพิมพ์ และการร่วมจัดประชุมสัมมนา

ข้อคิดเห็นและโครงการที่จะดำเนินการต่อไป

1. **โครงการวิจัยและพัฒนาป่าไม้เกษตรแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก** เป็นหน่วยงานที่มีประโยชน์ต่อประเทศไทย ในการประสานความรู้ ประสบการณ์ และทัศนะร่วมกันทั้งภูมิภาคเพื่อหาแนวทางและวิธีปฏิบัติ ในการแก้ไขปัญหาร่วมระหว่างป่าไม้และการเกษตร โดยการใช้ที่ดินร่วมกันในระบบป่าไม้เกษตร

2. **การดำเนินงานของหน่วยงานป่าไม้เกษตร** จะช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในระยะแรกในกิจกรรมระดับภูมิภาค อาทิ การสร้างระบบและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การจัดประชุมสัมมนาและอบรมดูงานระดับนานาชาติ ความยั่งยืนต่อเนื่องของกิจกรรมของประเทศสมาชิกแต่ละประเทศจะต้องสร้างกิจกรรมของตนขึ้นโดยอาศัยทรัพยากรของประเทศนั้น ๆ ดังนั้นการดำเนินงานวิจัยพัฒนาป่าไม้เกษตรของประเทศไทย จะต้องให้ความสำคัญในการจัดองค์การ การประสานงานระหว่างองค์การ การบริหารงาน และการพัฒนาบุคลากร โดยมีศูนย์ประสานการดำเนินการที่ใดที่หนึ่ง มีการจัดตั้งคณะกรรมการระดับชาติมารองรับการประสานงานและสมควรจัดตั้งงบประมาณรองรับการดำเนินงานของโครงการวิจัยพัฒนาป่าไม้เกษตรแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก

3. **ระบบป่าไม้เกษตร** เป็นระบบการใช้ที่ดินที่ยั่งยืน ซึ่งเหมาะสมต่อการนำไปประยุกต์ใช้แก้ไขปัญหาการใช้ที่ดินป่าเสื่อมสภาพ ปัญหาความขัดแย้งในการใช้ที่ดินเพื่อการผลิต ปัญหาดินเสื่อมสภาพและปัญหาสิ่งแวดล้อม ระบบป่าไม้เกษตรจึงมีศักยภาพสูงในการเป็นทางเลือกปฏิบัติในแผนงาน/โครงการสำคัญของกระทรวงเกษตร เช่น โครงการเกษตรผสมผสาน โครงการฟื้นฟูภาคเกษตร โครงการปฏิรูปที่ดินซึ่งมีความเหมาะสมในบริเวณพื้นที่กว้างขวางในพื้นที่ต้นน้ำลำธารและพื้นที่แนวกันชนเขตป่าอนุรักษ์ รวมทั้งการใช้ที่ดินพื้นที่ชายเลน จึงมีความจำเป็นที่จะต้องสนับสนุนงานวิจัยพัฒนาอย่างเหมาะสมมีประสิทธิภาพและส่งเสริมการนำระบบป่าไม้เกษตรไปประยุกต์ใช้ให้กว้างขวางต่อไป

เอกสารอ้างอิง

เพิ่มศักดิ์ มกราริรมย์. 2533 ระบบป่าไม้เกษตรและถาวรภาพในการใช้ที่ดิน. เอกสารเสนอในวันที่ประชุมสัมมนาระบบการทำฟาร์ม ครั้งที่ 8 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2534. งานสำคัญของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในปีงบประมาณ 2535 (เอกสารโรเนียว)

FAO. 1992. **First Project Advisory Committee Meeting. APAN Report No.1** 25-29 November, 1991, Bogor, Indonesia.
Makarabhirom, P. 1989. **Agroforestry and Some Application in Thailand.** A paper presented at the symposium on Agroforestry Systems and Technologies. Sept. 20, 1989. BIOTROP, Indonesia.
Mellink, W. et. al. 1991. **Agroforestry in Asia and the Pacific.** FAO RAPA Publication 1991/5.